

Rapport 2006:68

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Västerlösa 1:8

RAÄ 93

Rogslösa socken

Vadstena kommun

Östergötlands län

Rickard Lindberg

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M

K U L T U R M I L J Ö A V D E L N I N G E N

Västerlösa 1:8

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning.	4
Tidigare arkeologiska undersökningar	5
Syfte och frågeställningar	5
Metod och dokumentation	5
Resultat och tolkning	6
Referenser	6
Tekniska uppgifter.	7
Bilaga 1. Anläggningsbeskrivningar.	8

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
K U L T U R M I L J Ö A V D E L N I N G E N

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
lansmuseum@lansmus.linkoping.se • www.linkoping.se/lansmuseum

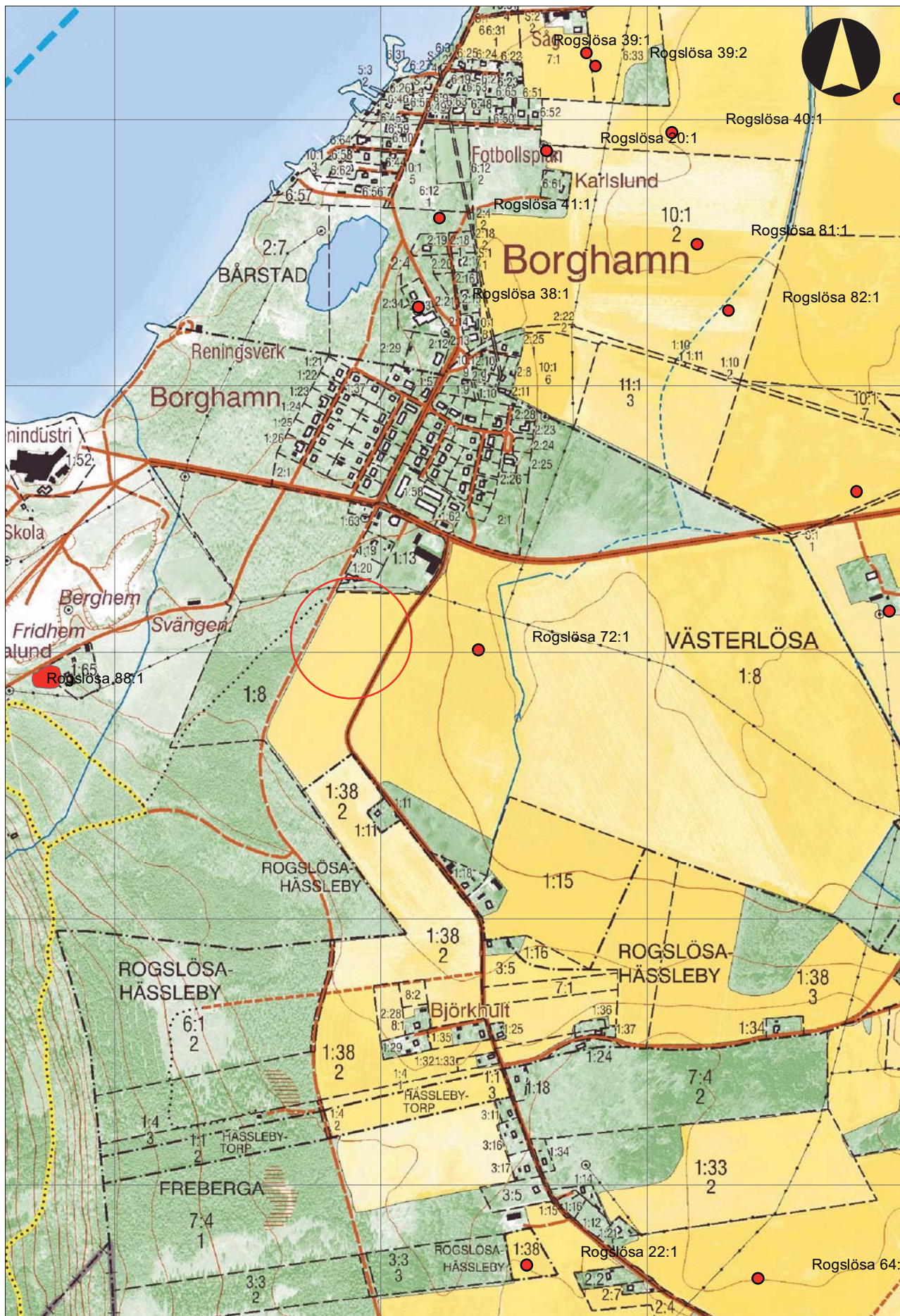
Sammanfattning

Östergötlands länsmuseum utförde en arkeologisk utredning etapp 1 och 2 i Västerlösa, Rogslösa socken, Vadstena kommun. Utredningen gjordes inför planerad utbyggnad av Holmstedts Stenteknik AB.

Större delen av det aktuella området var vid utredningstillfället urschaktat och uppfyllt med sten. Det område som var urschaktat bedömdes vara så skadat att några arkeologiska åtgärder inte var motiverade. Sökschakten öppnades istället inom de delar av utredningsområdet som inte var sedan tidigare påverkade av markarbeten. Vid öppnandet av sökschakten framkom två runda stolphål. Stolphålen undersöktes och dokumenterades.

Rickard Lindberg
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur Fastighetskartan med fornlämningar och utredningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde en arkeologisk utredning etapp 1 och 2 i april 2006 inför planerad nybyggnation av industri- och kontorslokaler. Hela området, Västerlösa 1:8, där byggnationen skall utföras håller på att detaljplaneras. Det nu aktuella arbetet gäller dock bara den nordvästra tomten inom Västerlösa 1:8 som är ca 4000 m² stor. Utredningsområdet ligger i åkermark och avgränsas i väster av en gammal järnvägsbank.

Utredningen utfördes efter beslut från Länsstyrelsen i Östergötlands län. Uppdragsgivare var Holmstedts Stenteknik AB, vilka även svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för utredningen samt rapportarbetet är undertecknad.

Områdesbeskrivning

Det aktuella arbetsområdet ligger i ett bördigt jordbrukslandskap nordväst om sjön Tåkern och nordöst om Omberg. Trakten kring Omberg och Tåkern räknas till en av Östergötlands tre förhistoriska centralbygder. Det finns rikligt med kända fornlämningar i regionen, bl a ett flertal stenåldersgravar och lösfynd från stenåldern.

Från 1800-talet och framåt har bygden varit föremål för en hård uppodling, vilket också innefattade utdikningar av våtmarker. Sannolikt har många fornlämningar som under tidigare århundraden kan ha legat synliga på åkerimpediment, i skogspartier och liknande områden blivit bortodlade ovan mark.

De förhistoriska lämningar som finns registrerade i närområdet representerar flera tidsperioder, även om stenålder överväger. Omberg och Tåkernområdet är riksintresse (6470/1433, Vadstena kommun), dit bland annat Borghamn med kalkbrotten och hamnen räknas (Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige 1990). Exploateringsområdet ingår även i länsstyrelsens kulturvårdsprogram som K6, Vadstena kommun (Natur Kultur 1986).

Strax sydväst om Borghamn finns en fornborg som kallas Drottning Ommas borg (RAÄ 35). Borgen är belägen uppe på en utskjutande bergsrygg på Omberg, ca 900 meter fågelvägen från exploateringsytan. Nedanför Drottning Ommas borg finns en ödekyrkogård, Bockakyrkogården (RAÄ 21). Inne i Borghamn finns en borttagen hällkista (RAÄ 38) och platsen för en hög (RAÄ 41), som även den är borttagen. 500 meter sydväst om det nu aktuella området finns ett område med röjningsrösen (RAÄ 88). Ytterligare 200 meter åt samma vädersträck finns en vägbank registrerad (RAÄ 87).

Syväst om utredningsområdet, ca 250 meter, har det funnits en hällkista som undersöktes 1880 av

Oscar Montelius (RAÄ 72). I graven påträffades skelett efter minst 17 fullvuxna individer samt några barn. Ett antal fynd av bl a skafthålsyx, spjutspets och benprylar tillvaratogs (Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv). I och omkring Borghamn finns ett förhållandevis stort antal hällkistor. I området finns fyra hällkistor registrerade förutom nämnda RAÄ 38 och 72 (RAÄ 14, 39:1 och 39:2). Gravarna verkar främst finnas i en koncentration runt Bårstad, ca 1500 meter nordöst om det nu aktuella exploateringsområdet. Ytterligare hällkistor kan finnas i de högar som finns registrerade i området runt Bårstad (RAÄ 18, 19 m fl).

Det tidigaste skriftliga belägget för Västerlösa är från år 1276, då en viss Arnulf från Mörby säljer en gård där till biskopen i Strängnäs. Till gården hör gods bl a i Rogslösa, Bårstad, Kristberga, Djurkälla och omgivande skogar. Det tillhörande godset och köpesumman om 100 mark penningar kan tolkas som att gården i Västerlösa utgjorde en huvudgård. Säljaren kan utifrån en annan källa identifieras som att tidigare ha varit förvaltare på kungsgården i Vadstena. I ett testamente från 1293 benämns gården i Västerlösa som ”- - Curiam meam Westerløso”, vilket stöder en tolkning som huvudgård. Drygt tvåhundra år senare nämns Västerlösa uttryckligen som en huvudgård i Trolles jordbok. Om Västerlösa utgjort en enda gård eller en by är osäkert. För tiden före 1276 saknas källmaterial. Från år 1330 och 1430 finns skriftliga omnämningen om skifte av en attung respektive en morgongåva i Västerlösa. Detta skulle kunna tyda på att det vid dessa tillfällen fanns flera enheter. Alternativt att avsondringar av en enhet ägde rum. Under 1580-talet nämns personer boende i Västerlösa, vilka framställs som tillhörande det egendomslösa befolkningsskiktet. År 1604 nämns en nämndeman i Dals häradsting som bosatt i Västerlösa. Senare ägdes Västerlösa av Gabriel Oxenstierna, vilken 1640 bytte bort gården med stenbrott och kalkugn till kronan. Under 1700- och början av 1800-talet utgjorde Västerlösa boställe för härads hövdingen och synes då ha bestått av en gårdsenhet. Följaktligen finns det inga skifteskartor över Västerlösa (Lundberg i manus).

På två kartor från slutet av 1700-talet, som upprättats över utmark och nyodling, framgår det att den äldre bebyggelsen varit lokaliserad på och omkring det område som motsvaras av de nuvarande fastigheterna Västerlösa 1:13 och 1:64. Hur långt bakåt i tiden dessa bebyggelselägen sträcker sig är okänt, men mycket talar för att den tidigmedeltida by-/gårds-tomten kan sökas här (Lundberg i manus).

Tidigare arkeologiska undersökningar

I området runt Borghamn har ett antal arkeologiska undersökningar utförts från slutet av 1800-talet och framåt. Tre förundersökningar har genomförts vid och i närheten av Bårstad under 2000-talet. Två boplatssytor framkom norr om Bårstad vid en förundersökning år 2001 (Tagesson 2001). År 2003 påträffades en väghållningssten vid en förundersökning söder om Bråstad utefter vägen mellan RV 50 och Borghamn (Karlsson 2005). Vid en förundersökning vid Bråstads gårdstomt hittades inget av arkeologiskt intresse (Räf i manus).

Under 2003 utfördes en arkeologisk undersökning av Östergötlands länsmuseum på fastigheterna Västerlösa 1:13 och 1:64, som skulle kunna vara platsen för Västerlösas historiska by-/gårdstomt. Utredningsområdet 2003 ligger precis norr om den nu aktuella ytan. Vid undersökningen framkom inget i sökschakten men i söder begränsas området av en fragmentarisk stensträng/stengårdsgård (Lundberg i manus).

Utefter vägen mot Skedet utfördes under 2005 en arkeologisk utredning för en elkabel. Ett antal schakt, med en bredd av 0,50 meter, öppnades ca 100 meter öster om det nu aktuella området. Inget av arkeologiskt intresse framkom (Lindberg 2005a och Lindberg 2005b).

Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologiska utredningen var att fastställa huruvida fast fornlämning kom att beröras av det planerade arbetet.

Utredningens resultat ska ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta bedömningar i ärendet.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska utredningen omfattar två steg.

Ett steg bestod av besiktning i fält samt kart- och arkivstudier. Utredningens andra steg utfördes i form av en sökschaktsgrävning. Större delen av det aktuella området var vid utredningstillfället urschaktat och uppfyllt med sten. Det område som var urschaktat och uppfyllt vid utredningstillfället bedömdes vara så skadat att några arkeologiska åtgärder inte var motiverade. Sökschakten öppnades istället inom de delar av utredningsområdet som inte var sedan tidigare skadade av markarbeten. Dokumentationen bestod av inmätning med DGPS och beskrivning.

Figur 3. Schakt inom utredningsytan. Skala 1:1 000.

Resultat och tolkning

Totalt öppnades fyra schakt inom utredningsområdet. Djupen i schakten varierade mellan 0,35 och 0,55 m. Undergrunden bestod av rödbrun, sandig lera med sten. I schakt 3 framkom två stolphål. Stolphålen var mellan 0,35 och 0,40 m i diameter och fyllningen utgjordes av brun, sandig lera. Vid stolphålen vidgades schaktet, inga ytterligare anläggningar påträffades. Båda stolphålen undersöktes och dokumenterades. Stolphålen har fått RAA-nummer 93 i Rogslösa socken.

Referenser

Arkivmaterial. Östergötlands läns museums topografiska arkiv.

Karlsson E. 2005. Arkeologisk förundersökning. *Bredband mellan Vadstena och Borghamn*. Vadstena stad, Örberga, Herrestad, Källstad och Rogslösa socknar, Vadstena kommun, Östergötlands län. Östergötlands läns museum. Rapport 2005:7.

Lindberg R. 2005. Arkeologisk utredning etapp 1. *Borghamn-Hansagården, Ombyggnad av elnät*. Rogslösa och Väversunda socknar, Vadstena kommun, Östergötlands län. Östergötlands läns museum. Rapport 2005:51.

Lindberg R. 2006. Arkeologisk utredning etapp 2. *Borghamn-Hansagården och Källstad-Hånger*. Rogslösa, Väversunda och Källstad socknar, Vadstena kommun, Östergötlands län. Östergötlands läns museum. Rapport 2006:3.

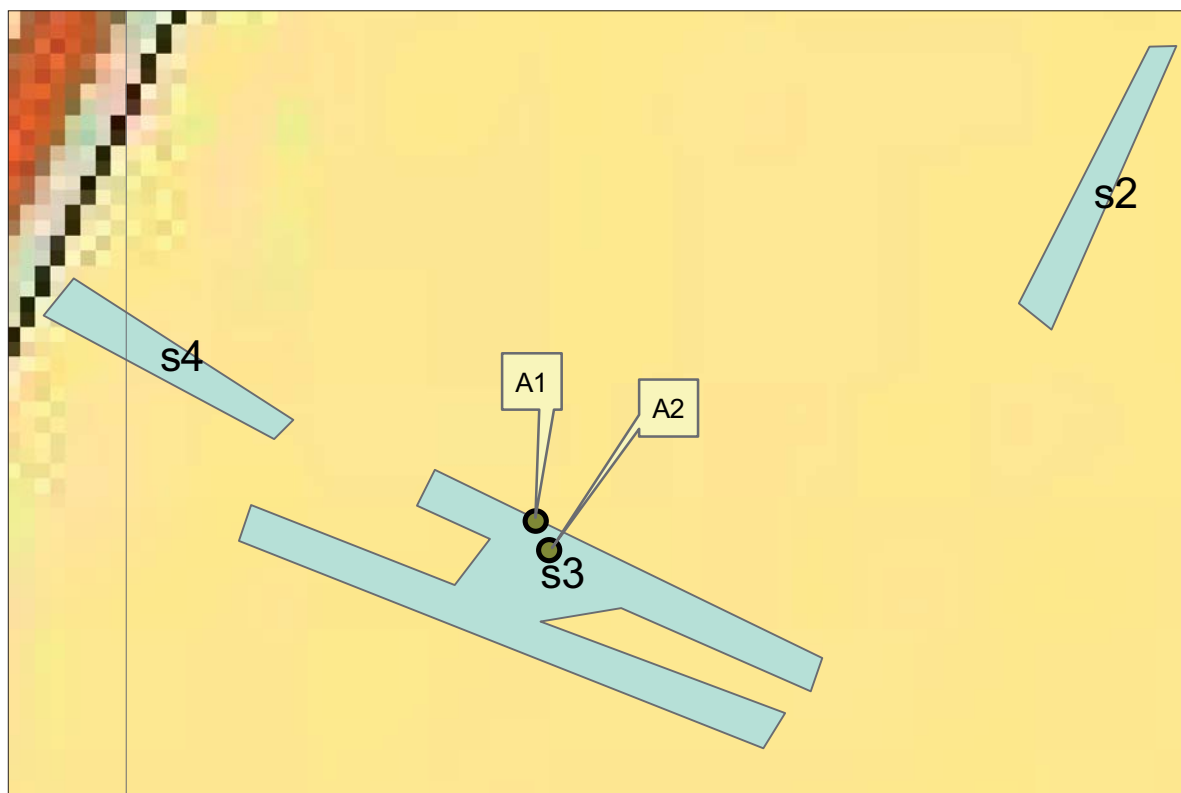
Lundberg A. I manus. Arkeologisk utredning etapp 1 och 2. Västerlösa 1:13 och 1:64. Rogslösa socken, Vadstena kommun, Östergötlands län. Östergötlands läns museum.

Natur och kultur. 1986. Miljöer i Östergötland. Naturvårdsplan och kulturminnesvårdsprogram. Länsstyrelsen i Östergötlands län 1983. Linköping.

Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige. 1990. Förteckning. Underlag för tillämpning av NRL 2 kap § 6. Riksantikvarieämbetet. Uppsala.

Räf E. I manus. Arkeologisk utredning etapp 2 och förundersökning. Strå, Herrestad, Källstad och Rogslösa socknar, Vadstena kommun, Östergötlands län. Östergötlands läns museum.

Tagesson G. 2001. Anmälan om utförd arkeologisk undersökning. Bårstad, Rogslösa socken, Vadstena kommun. UV Linköping.

Figur 4. Stolphålen A1 och A2 i schakt 3. Skala 1:500.

Tekniska uppgifter

Lokal	Västerlösa 1:8
Socken	Rogslösa
Kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnummer	RAÄ 93
Ekonomiska kartans blad	084 46 (8E 4g Borghamn)
Koordinater	X 6473556, Y 1434926
Koordinatsystem	RT90 2,5 gon V
Typ av undersökning	Arkeologisk utredning etapp 1 och 2
Länsstyrelsens diarienummer	431-1148-06
ÖLM diarienummer	41/06
ÖLM kontonummer	530430
Uppdragsgivare	Holmstedts Stenteknik AB
Kostnadsansvarig	Holmstedts Stenteknik AB
Projektledare	Rickard Lindberg
Fältarbetstid	2006-04-12
Fynd	Nej
Foto	Nej
Analyser	Nej
Grafik	Rickard Lindberg
Renritning	-
Grafisk form	Johan Levin

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.

Ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriverket dnr 507-99-499
ISSN 1403-9273 Rapport 2006:68 © Östergötlands länsmuseum

Bilaga 1. Anläggningsbeskrivningar

A 1

Storlek: 0,35 m i diameter

Form: Rund

Djup: 0,15 m

Fyllning: Brun, sandig lera

A 2

Storlek: 0,40

Form: Rund

Djup: 0,15 m

Fyllning: Brun, sandig lera med enstaka mindre stenar >0,05 m

Östergötlands länsmuseum utförde i april 2006 en arkeologisk utredning etapp 1 och 2 i Västerlösa, Rogslösa socken, Vadstena kommun. Utredningen utfördes inför planerad utbyggnad av Holmstedts Stenteknik AB.

Vid öppnandet av söschakten framkom två runda stolphål. Stolphålen undersöktes och dokumenterades.